“Башҡортостан Республикаһы муниципаль районы Көйөргәҙе районы Яҡшымбәт ауылының урта дөйөм белем биреү мәктәбе” муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учреждениеһы

Ҡаралған МБ ултырышында Протокол № 1 “ 24 “ 08 2023 й. Р.Ә. Айҙарова	Килешелгән Уҡытыу эше буйынса директорҙың урынбаҫары Ғ.Ә.Хәйбуллина Протокол № 1 “28”08 2023	Раҫланды Мәктәп директоры Г.Ҡ Аҡһарова Приказ №137 “28”08.2023

Уҡытыу туған(башҡорт)телдә алып барылған
10-11 кластар өсөн “Туған(башҡорт) әҙәбиәт”
уҡыу предметының эш программаһы

Яҡшымбәт -2023

АҢЛАТМАЛЫ ЯҘЫУ

“Башҡортостан Республикаһы муниципаль районы Көйөргәҙе районы Яҡшымбәт ауылының урта дөйөм белем биреү мәктәбе” муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учрежреждениеһының 10-11 кластары өсөн “Туған(башҡорт) әҙәбиәт уҡыу предметы программаһы уҡытыу туған(башҡорт)телдә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 10-11 кластары өсөн “Туған(башҡорт)әҙәбиәт предметы буйынса белем биреү өлгө программалары (автор-төҙөүсе М.Б.Юлмөхәмәтов).-Өфө:Китап,2017й. нигеҙендә төҙөлдө.Башҡортостан Республикаһының Мәғариф һәм фән Министрлығы тарафынан тәҡдим ителгән программа мәктәптең уҡыу планына ярашлы рәүештә тормошҡа ашырыла.

Уҡытыу туған (башҡорт) телдә алып барылған төп дөйөм белем биреү ойошмаларының 10-11-се кластары өсөн «Туған (башҡорт) әҙәбиәте» предметы буйынса белем биреү өлгө эш программаһы (артабан – Программа) уҡыу предметының һәр йыл буйынса йөкмәткеһен, уҡыусыларҙы Туған (башҡорт) әҙәбиәтеуҡыу предметы саралары менән уҡытыу, тәрбиәләү һәм үҫтереү буйынса төп методик стратегияларҙы билдәләй».

Программаның норматив хоҡуҡи базаһы:

-Рәсәй Федерацияһы Конституцияһы;

-«Рәсәй Федерацияһында мәғариф тураһында» 2012 йылдың 29 декабрендәге №273-ФЗ Федераль закон (үҙгәрештәр һәм өҫтәмәләр менән);

-«Рәсәй Федерацияһы халыҡтары телдәре тураһында» 1991 йылдың 25 октябрендәге №1807-1 Россия Федерацияһызаконы закон (үҙгәрештәр һәм өҫтәмәләр менән);

-Төп дөйөм белем биреүҙең федераль дәүләт белем биреү стандарты (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының 2021 йылдың 31 майындағы №287 бойороғоменән раҫланған);

-Төп дөйөм белем биреүҙең төп өлгө программаһы (дөйөм белем биреү буйынса федераль уҡытыу-методик берләшмәһе ҡарары менән хупланды, 2022 йылдың 18 мартындағы №1/22 протокол);

Программа нигеҙендә кешенең рухи тормошон, уның әҫәрҙә сағылдырылған эске донъяһын, ә уҡыусының үҙдонъяһы – төп ҡиммәт булараҡ ҡарарға мөмкинлек биреүсе гуманитар педагогика идеялары һәм гуманитар педагогик принциптар ята. Был концепцияла әҙәбиәт дәресе кешенең һығылмалыҡ, вариативлыҡ, диалог ҡора белеүенә хас булған гуманитар фекерләү стиленә һәләтен стимуллаштырыу һәм үҫтереү, ә дөйөм әҙәби белем биреү – уҡыусыларҙы мәҙәниәт ҡаҙаныштарына йәлеп итеү, уларҙы ижади эшмәкәрлеккәиндереү өсөн шарттар тыуҙырыу сараһы булараҡ ҡарала.

Программа эш программаларын төҙөү өсөн йүнәлеш булып тора: ул уҡыу курсының инвариант (мәжбүри) өлөшөн билдәләй, унан ситтә белем биреүҙең йөкмәткеһенең вариатив өлөшөнтәшкил итеүсе авторлыҡһайлау мөмкинлеге ҡала. Эш программалары һәм дәреслектәрҙең авторҙары уҡыу материалын структуралаштырыуға, уны өйрәнеүҙең эҙмә-эҙлеклелегенбилдәләүгә, йөкмәткене киңәйтеүгә, шулай уҡ белем, оҫталык һәм эшмәкәрлек алымдарын формалаштырыу, уҡыусыларҙы үҫтереү, тәрбиәләү һәм социалллэштереү юлдарын билдәләүгә үҙҡараштарын тәкдим итә алалар.

Программа башҡорт телен белеүсе уҡыусылар өсөн эшләнгән.

Туған (башкорт) әҙәбиәте предметына дөйөм характеристика

Образлы һүҙ сәнғәте булараҡ әҙәбиәт – тормошто танып белеүҙең үҙенсәлекле алымы, донъяның фәнни картинаһынан үҙенең эмоциональ йоғонтҺоноң юғары дәрәжәһе, метафориклығы, күп мәғәнәле булыуы, тамамланмағанлығы, ҡабул итеүсенең актив ижадын күҙ алдында тотоуы кеүек мөһим айырмаларға эйә сәнғәт моделе.

Әҙәбиәт Рәсәй мәктәптәрендә төп гуманитар уҡыу фәне булараҡ, һәр яҡтан үҫешкән, гармоник шәхесте формалаштырыуға, гражданин һәм патриотты тәрбиәләүгә булышлыҡ итә. Мәҙәниәттең гуманистик ҡиммәтттәренә мөрәжәғәт итеү һәм ижади һәләтлеген үҫтереү – эмоциональ

бай һәм интеллектуаль үҫешкән, үҙенә конструктив һәм шул уҡ ваҡытта тирә-йүндәге донъяға тәнҡит күҙлегенәнән ҡарарға өйрәнгән шәхес тәрбиәләүҙең кәрәкле шарты.

Әҙәбиәт дәрестәрендә уҡыусының һүҙ сәнғәте әҫәрҙәре менән танышыуы – ул ысын художество ҡиммәтәре менән генә танышыу факты түгел, а аралашыу (коммуникация), яҙыусылар менән диалог тәжрибәһе лә. Илебеҙ халыҡтарының һүҙ сәнғәте әҫәрҙәре менән танышыу уҡыусыларҙың аңында художестволы мәҙәниәттең байлығы һәм күп төрлөлөгө, күп милләтле Рәсәйҙең рухи һәм әхлаҡ потенциалы тураһында ҡараштарын киңәйтә.

Һүҙҙәр, тел билдәләре менән әҙәби әҫәрҙә һүрәтләнгән тормоштоң художестволы картинаһы тойғолар (эмоция) нигеҙендә генә түгел, ә интеллектуаль аңлап ҡабул ителә (рациональ). Әҙәбиәтте юҡҡа ғына фәлсәфә, психология менән сағыштырмайҙар, уны «художестволы тикшеренеү», «кешене өйрәнеү фәне», «тормош дәреслеге» тип атайҙар.

Уҡыу предметының йөкмәткеһе дәрестән тыш эшмәкәрлектә лә (конференция, байрам сараһы, квест һ.б.) тормошҡа ашырылырға мөмкин.

«Туған (башҡорт) әҙәбиәте» уҡыу предметын өйрәнеүҙең маҡсаты һәм бурыстары

«Туған (башҡорт) әҙәбиәте» предметын өйрәнеүҙең **маҡсаты** – башҡорттарҙың мәҙәни-тел өлкәһен аңлаған, рухи яҡтан үҫешкән шәхес тәрбиәләү, уҡыусыны үҙ халҡының әҙәби мираҫына йәлеп итеү, уның сәнғәт текстарын ҡабул итеүгә, аңлауа һәм объектив баһаларға булғанһәләтен үҫтереү, база коммуникатив күнекмәләрен камиллаштырыу.

«Туған (башҡорт) әҙәбиәте» предметын өйрәнеүҙең **бурыстары**:

-башҡорт халҡының төп мәҙәни ҡиммәттәренең береһе һәм тормыштотанып белеүҙең ысулы булараҡхудожестволы әҙәбиәткә мөнәсәбәт формалаштырыу;

-ҡабул итә белеүҙе үҫтереү, анализлау, тәнҡитле баһалау һәм уҡығанды интерпретациялау, әҙәби әҫәрҙә сағылдырылғанхудожестволы тормош картинаһын эмоциональ һәм интеллектуаль кимәлдәаңлау;

-этаплап, эҙмә-эҙлекле аңлап уҡыу, уҡығанды аңлатыу,анализлау һәм тексты интерпретациялай белеү һәләтенформалаштырыу;

-һүҙлек запасын байытыу, уҡыусыларҙа тел һәм яҙма һөйләү нормалары, һөйләм этикеты ҡағиҙәләре нигеҙендә туған телде белеү культураһын уның функциональ мөмкинлектәренең бар тулылығында үҫтереү;

-әҫәрҙәрҙең төр һәм жанр, сюжет-композицион һәм тел үҙенсәлектәрен, һүрәтләү урынын, ваҡытын һәм ысулдарын билдәләү;

-нәфис текста яҙылғандың мәғәнәһенә төшөнөүҙең яҡынса алгоритмдарын үҙләштереү, уҡылғанға ҡарата үҙ баһаларын һәм фекерҙәрен күрһәтеү;

-үҙ позицияңды белдереү мәҙәниәтен, үҙ фекереңде дәлилләү һәм уны төрлө жанрҙарҙың телдән һәм яҙма әйтелешендә формалаштырыу һәләтен тәрбиәләү, ижади, аналитик һәм интерпретациялау характерындағы асыҡтелмәр төҙөү;

-«сит» позицияны аңлау культураһын тәрбиәләү, башҡа кешеләр ҡиммәттәренә, башҡа дәүерҙәр һәм халыҡтар мәҙәниәтенә хөрмәт менән ҡарау;

-үҙ-үҙеңде камиллаштырыу өсөн әҙәбиәт уҡыуҙың һәм өйрәнеүҙең мөһимлеген аңлау, ял ваҡытында уҡыу өсөн әҫәрҙәрҙе аңлы рәүештә һайлауға ынтылыш формалаштырыу;

-шәхестең уңышлы социализацияһы һәм үҙ-үҙен тормошҡа ашырыу өсөн кәрәк булған укыусыларҙың интеллектуаль ижади һәләттәрен үҫтереү;

-мөһим дөйөм белем биреү күнекмәләрен һәм универсаль уҡыу эшмәкәрлеген үҙләштереү (эшмәкәрлек маҡсаттарын формалаштырыу, уны планлаштырырыу, библиографик эҙләнеүҙе тормошҡа ашырырыу,кәрәкле

мәғлүмәтте төрлөсығанаҡтарҙан шул иҫәптән Интернеттан һ.б. табыу һәм эшкәртеү).

«Туған (башҡорт) әҙәбиәте» уҡыу предметын өйрәнеүҙең өлгөлө эш программаһының төп йөкмәтеке линиялары

Программала тәҡдим ителгән блоктарҙы ошондай логик һәм традицион хронологик тәртиптә урынаштырырға мөмкин:

10 класс.

Инеш.XX быуат башҡорт әҙәбиәте.Совет әҙәбиәте.

Башҡорт совет әҙәбиәтенең формалашыуы.

Утыҙынсы йылдар әҙәбиәте.

Бөйөк Ватан һуғышы йылдары әҙәбиәте

11 класс

Хәҙерге башҡорт әҙәбиәте.Хәҙерге поэзия

Хәҙерге проза

Хәҙерге драматургия

Хәҙерге әҙәбиәт ғилеме һәм тәнҡит

Был блоктарҙа нәфис әҙәбиәт исемлеге һәм уларҙың төп проблематикаһын һәм художестволы үҙенсәлеген яҡтыртыусы ҡыҫҡа аннотациялар бирелә. Әҫәрҙәрҙе өйрәнер алдынан яҙыусының тормош юлы һәм ижадына ҡыҫҡаса күҙәтеү яһала. Әҙәбиәт теорияһы һәм тарихы буйынса материалдар программаның һәр блогында тәҡдим ителә.

Рәсәй халыҡлары әҙәбиәте үҙ аллы уҡыу өсөн тәҡдим ителә, предмет тыөйрәнеү өсөн сәғәттәр һаны арттырылған осраҡта Рәсәй халыҡтары әҙәбиәтен дәрестән тыш эшмәкәрлеккә бүленгән ваҡыт сиктәрендәөйрәнергә мөмкин.

Үҙ аллы уҡыу һәм ятлау өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр исемлеге программаға ҡушымта (1-се ҡушымта) менән бирелгән.

«Туған (башҡорт) әҙәбиәте» предметының уҡыу планындағы урыны

ФДББС-ҡаярашлы «Туған әҙәбиәт» предметы «Туған тел һәм туған әҙәбиәт» предметы өлкәһенә инә һәм өйрәнеү өсөн мәжбүри булып тора.

Предмет өлкәһе уҡытыу туған (башҡорт) телдә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларында «Туған (башҡорт) әҙәбиәте» предметын өйрәнеүгә 10-сы класта – 34, 11-се класта – 102 сәғәт.

«Туған (башҡорт) әҙәбиәте» предметын интенсив һәм тәрәнерәк өйрәнеү өсөн белем биреү учреждениеһы уҡыу предметын өйрәнеү өсөн бирелгән сәғәттәрҙең һанын белем биреү мөнәсәбәттәрендә ҡатнашыусылар формалаштыра торған уҡыу планының бер өлөшө иҫәбенә үҙ аллы рәүештә арттырырға хоҡуҡлы.

Туған (башҡорт)әҙәбиәте предметының йөкмәткеһе

Хәҙерге башҡорт әҙәбиәте

1980-2022 йылдар башҡорт әҙәбиәте. Был осор халыҡтың ижтимағи һәм рухи тормошонда ҙур үҙгәрештәр, милли мәҙәниәтте артабан байытыу, бер үк ваҡытта рухи ҡиммәттәрҙе яңы күҙлектән баһалау һәм күсеш осороһөҙөмтәһе булараҡ – критик реализм тенденцияларын тергеҙеүменән характерлана. Үҙгәртеп ҡороу һәм үҙгәртеп ҡороу осоронан һуңғы йылдартулҡынында проза, поэзия, драматургия, әҙәбиәт белеме һәм тәнҡит үҫә. Хәҙерге этапта Әхиәр Хәкимов, Булат Рафиҡов, Рәшит Солтангәрәев, Ноғман Мусин, Кәтибә Кинйәбулатова, Гөлфиә Юнысова, Рауил Бикбай, Наил Ғәйетбай, Флорид Бүләков һәм башҡа бик күптәрҙең әҫәрҙәре башҡорт әҙәбиәтеүҫешенәҙур өлөш индерҙе.

ХХ быуат башҡорт әҙәбиәте.

Башҡорт совет әҙәбиәте.

Башҡорт әҙәбиәтенең совет осоро (1918-1991 йылдар). Был осор башҡорт әҙәбиәт белгестәре тарафынан өйрәнелгән һәм был этапты осорҙарға бүлеүҙең төрлө варианттары тәкдим ителә. Дәүерҙе дүрт осорға бүлеп ҡарап дөрөҫөрәк булыр:

-1917-1941 йылдар– башҡорт совет әҙәбиәтенең барлыҡҡа килеү һәм формалашыу осоро;

-1941-1957 йылдар – Бөйөк Ватан һуғышы һәм һуғыштан һуңғы йылдар осорондағы башҡорт әҙәбиәте;

-XX быуаттың 60-сы һәм 70-се йылдарҙағы башҡорт әҙәбиәте (1957-1980 йылдар);

-XX быуаттың 80-се һәм 90-сы йылдарҙағыбашҡорт әҙәбиәте (1980-1991 йылдар).

1917-1941 йылдар.Был этап граждандар һуғышы йылдарын, егерменсе һәм утыҙынсы йылдарҙы үҙ эсенә ала. XX быуаттың 20-се һәм 30-сы йылдарындағы башҡорт әҙәбиәтендә поэзия, проза һәм драматургия милли әҙәбиәттеңкүренекле яҙыусылары – Мәжит Ғафури, Дауыт Юлтый, Ғайнан Хәйри, Афзал Таһиров, Төхвәт Йәнәби, Имай Насыри, Али Карнай, Сәғит Мифтахов ижадтарында яҡтыртыла.

1941-1957 йылдар. XX быуаттың икенсе яртыһы (хәҙерге башҡорт әҙәбиәте) башҡорт әҙәбиәтененңөлгөрөп еткән осоро булараҡ билдәләнелә. Бөйөк Ватан һуғышы һәм һуғыштан һуңғы йылдар осорондағы башҡорт әҙәбиәте илдәге сәйәси ваҡиғалар менән бәйле рәүештә, художестволы фекерҙе үҫтереү планында шаҡтай ҡатмарлы күренеш булараҡ ҡарала. Был этапта проза, поэзия, драматургия, шулай уҡ балалар әҙәбиәте, тәнҡит һәм әҙәбиәт белеме ҡәтғи цензураға дусар була,шуға ҡарамаҫтан әҙәбиәт үҫә,быны Мөхәммәтша Буранғолов, Рәшит Ниғмәти, Ғариф Ғүмәр, Баязит Бикбай, Хәниф Кәрим, Сәғит Агиш, Сәләх Кулибай, КирәйМәргән, Ҡадир Даян һ. б. ижады раҫлай.

XX быуаттың 60-сы һәм 70-се йылдарҙағы башҡорт әҙәбиәте. Бында бик ҙур әҙәби мираҫ, барыһынан да бигерәк, жанр төрҙәре, темаларҙың байлығы һәм әҙәбиәтселәрҙең ижади потенциалы менән айырылып тора. Был осор илдең ижтимағи-сәйәси тормошонда, шәхестеңрухын яңыртыҙа тәрән үҙгәрештәр менән характерланып, ысынбарлыҡты эстетик ҡабул итеүҙә, әҙәби үҫештең ҡатмарлы процесстарында сағылыш тапты. Һәҙиә

Дәүләтшина, Мостай Кәрим, Зәйнәб Биишева, Назар Нәжми, Әнүәр Бикчәнтәев, Әкрәм Вәли, Динис Исламов, Яныбай Хамматов, Фәрит Иҫәнғолов, Хәким Ғиләжев, Муса Ғәли, Ибраһим Абдуллин, Нәжип Асанбаев, Рәми Ғарипов, Рәшит Назаров, Азат Абдуллина һ.б. әҙәрҙәренең күбеһе башҡорт әҙәбиәте классикаһына әүерелеп, бөтә илдә дан ҡаҙанды.

XX быуаттың 80-90-сы йылдарҙағы башҡорт әҙәбиәте. Был осор халыҡтың ижтимағи һәм рухи тормошонда ҙур үҙгәрештәр, милли мәҙәниәтте тағыла байытыу, бер үк ваҡытта рухи ҡиммәттәрҙе яңынан баһалау һәм күсеш осороноң һөҙөмтәһе булараҡ – тәнҡитле реализм тенденцияларын тергеҙеүменән характерлана. Үҙгәртеп ҡороу һәм унан һуңғы йылдар туҡынында проза, поэзия, драматургия, әҙәбиәт ғилеме һәм тәнҡит йылдам үҫә. Был этапта Әхиәр Хәкимов, Булат Рафиҡов, Рәшит Солтангәрәев, Ноғман Мусин, Кәтибә Кинйәбулатова, Гөлфиә Юнысова, Рауил Бикбай, Наил Ғәйетбай, Флорид Бүләков һ.б. әҫәрҙәре башҡорт әҙәбиәте үҫешенә үҙ өлөшөн индерҙе.

Инеш.Туған әҙәбиәт – халыҡтың милли теле – башҡорт теле – нәфис әҙәбиәт теле кеүек төшөнсәләрҙе асыҡлау. Телдән (яҙыу үҫешкәнгә тиклем) йәки яҙма рәүештә һүҙ ярҙамында тормошто сағылдырыусы сәнғәттең бер төрө булараҡ нәфис әҙәбиәт. Әҙәби әҫәр үҙәгендәкеше образы тороуы,ижтимағи үҫеш процесында уның матди һәм рухи тормошо. Борон, кешеләр яҙыу танымағанда, ижад телдән үҫешкәндә– Башҡорт халыҡ ижадын, фольклорҙы таратыусы кешеләр булыуы,уларҙы сәсән исеме менән атауҙары.Яҙыу барлыҡҡа килеү менән яҙыусыларҙың да барлыҡҡа килеүе.

Нәфис әҙәбиәттән тыш, үҫемлектәр, хайуандар донъяһы, тарихи ваҡиғалар, фәнни асыштар тураһында һөйләүсе фәнни-популяр китаптар булыуы.

Туған (башҡорт)әҙәбиәте предметының йөкмәткеһе

10 класс

Башҡорт совет осоро әҙәбиәтенең формалашыуы (1917-1929йылдар). Яңы осор әҙәбиәтенең социаль-тарихи ерлеге, унып йүнәлештәре. Тәүге драмалар. 20-се йылдарҙа проза, поэзия, драматургияның үҫеше.*Әҙәбиәт теорияһы. Әҙәби процесс.*

Д.Юлтый.Биографияһы, эшмәкәрлеге. Шиғырҙары, поэмалары. “Ҡарағол” драмаһы, “Ҡан”романы. *Әҙәбиәт теорияһы. Художестволы әҙәбиәттең теле. Әҫәрҙә автор теле һәм персонаждар теле.*

Ә.Вәлиди.Тормошо, дәүләт эшмәкәрлеге. Ғалимлығы. Китаптары. “Хәтирәләр”ҙең жанр, стиль үҙенсәлеге.

М.Буранғолов.Тормош юлы, эшмәкәрлеге. М.Буранғолов-сәсән, фольклорсы. М.Буранғол - драматург. “Башҡорт туйы” драмаһы.

Ғ.Хәйри. Биографияһы. Проза әҫәрҙәре. “Боролош”романы. Тарихи осор, төп проблемалары, образдары.

Утыҙынсы йылдар әҙәбиәте. Был йылдарҙаәҙәбиәттә төп тематика. Поэзия. Проза. Драматургия. Репрессияға эләккән яҙыусылар.

Һ.Дәүләтшина.Яҙыусының фажиғәле яҙмышы, ҡаһарманлығы. Башланғыс ижады. Хикәйәләре. “Айбикә”повесы. “Ырғыҙ”романының яҙылыу тарихы, идея-тематик йөкмәткеһе. Романда күтәрелгән төп проблемалар, төп образдар. *Әҙәбиәт теорияһы. Әҙәби тип. Прототип. Роман-эпопея.*

Әҙәби портреттар. С.Мифтахов. “Дуҫлыҡ һәм мөхәббәт”драмаһының идея-тематик йөкмәткеһе.

Ғ.Сәләм. “Бала”поэмаһы. Ғаилә, бала тураһында. Сәйҙел менән Зәйнәп образдары. Поэманың художестволы үҙенсәлектәре.

Бөйөк Ватан һуғышы йылдары әҙәбиәте. Был осорҙа әҙәбиәттең бурыстары, үҙенсәлеге. Оператив жанрҙар. Публицистик поэзия. Очерк жанры. Хикәйәләр, поэма, балладалар. Бөйөк Ватан һуғышында һәләк булған яҙыусылар.

Р.Нигмәти. Яҙыусының тормошо һәм ижады. Башланғыс ижады.Утыҙынсы йылдар поэзияһы. Бөйөк Ватан һуғышы йылдары поэзияһы. “Үлтер, улым, фашисты!”, “Һинең кәләшеңдең хаттары” әҫәрҙәре. Һуғыштан һуңғы йылдар ижады. “Һаҡмар ҡыҙы” поэмалары. *Әҙәбиәт теорияһы. Лирик герой тураһында төшөнсә.*

Баязит Бикбай. Биографияһы һәм ижад юлы. “Ҡарлуғас”драмаһы. Бөйөк Ватан һуғышы йылдары ижады. Очерктары. Һуғыштан һуңғы йылдар ижады. Проза. “Аҡсәскә” повесы. “Салауат” драмаһы. *Әҙәбиәт теорияһы. Тема.*

З.Биишева. Биографияһы һәм ижад юлы. Шиғырҙары. Трилогия. “Яҡтыға” трилогияһының идея-тематик йөкмәткеһе. Сағылған осор, күтәрелгән проблемалар, образдар системаһы. Халыҡтың азатлыҡ өсөн көрәше. Художестволы үҙенсәлектәре.

Һуғыштан һуңғы осор әҙәбиәте. Башҡорт әҙәбиәтенә ҡылыҡһырлама. Поэзия. Проза. Драматургия. Башҡорт яҙыусыларының икенсе съезы.

Н.Нәжми. Биографияһы, йәмәғәт эшмәкәрлеге. Бөйөк Ватан һуғышы йылдары ижады. Һуғыштан һуңғы йылдар ижады. Поэма һәм балладалары. “Урал”поэмаһы. “Шағир һәм шаһ” балладаһы. Патриотизм, власть һәм талант проблемалары. Драматургия.
Бөтә үтелгәндәрҙе ҡабатлау.

Кластан тыш уҡыу өсөн әҫәрҙәр.
С.Агиш. “Фәтхи һалдат”хикәйәһе.
Я.Хамматов. “Башҡорттар китте һуғышҡа”романы.
Т.Килмөхәмәтов. “Ҡорбан килтереү”портреттар.
“Һуғыш үтте,һағыш ҡалды”. Очерктар,хәтирәләр.

Ятлау өсөн әҫәрҙәр.
Д.Юлтый. “Атлан,батыр!”, “Ҡарағол”драмаһынан өҙөк.
М.Буранғолов.“Башҡорт туйы”драмаһынан өҙөк.
Ғ.Сәләм. “Бала”поэмаһынан өҙөк.
Һ.Дәүләтшина. “Ырғыҙ”романынан өҙөк.
Р.Ниғмәти. “Үлтер,улым,фашисты!”поэмаһынан өҙөк.

11 класс

Хәҙерге әҙәбиәт. XX быуаттың икенсе яртыһында йәмғиәттәге үҙгәрештәрҙең әҙәбиәткә йоғонтоһо. 70 - 90-сы йылдарҙа башҡорт әҙәбиәтенең идея-тематик яҡтан яңырыуы, жанрҙарҙың төрлөлөгө. Яңы быуын яҙыусылар. 90 - сы йылдарҙа әҙәбиәттә яңы осор башланыуы.
Хәҙерге поэзия.Хәҙерге поэзияның үҫеше. Лирикала жанрҙар төрлөлөгө, идея-тематик һәм художество яңылыҡтары.М.Кәрим, Р.Бикбаев, Х.Назаров шиғырҙарында гражданлыҡ мотивтары. Ғ.Рамазанов, Ш.Бикҡол, Р.Бикбаев, А.Игебаевтарҙың лиро-эпик жанрҙағы поэмалары. Яңы быуын шағирҙары. Хәҙерге поэмалар.М.Ғәли лирикаһы, поэмалары, Ә.Атнабаев лирикаһы, поэмаһы. Т.Ғәниеваның “Ҡыпсаҡтар” поэмаһы, Ф.Туғыҙбаеваның лирикаһы, поэмалары.
М.Кәрим.М.Кәримдең биографияһы һәм йәмғиәт эшмәкәрлеге. Тәүге әҫәрҙәре. Бөйөк Ватан һуғышы йылдарындағы ижады. “Мин фронтҡа китәм,иптәштәр!” шиғыры. “Башҡорт халҡына яуап хат” әҫәренең йөкмәткеһе. Батырлыҡ, мөхәббәт, нәфрәт темаһы. Хат стиле. “Үлмәҫбай” поэмаһы. Һуғыштан һуңғы ижады. Шиғырҙарында тыныслыҡ темаһы. “Европа -Азия” шиғырҙар циклы. “Ҡара һыуҙар”поэмаһында төп темаларҙың контраст бирелеше: һуғыш һәм тыныслыҡ,батырлыҡ һәм ҡурҡаҡлыҡ. Образдар системаһы. М.Кәрим - драматург. “Ай тотолған төндә”, “Салауат”, “Ташлама утты, Прометей!” трагедиялары. “Оҙон-оҙаҡ бала саҡ” повесы. *Әҙәбиәт теорияһы. Фәлсәфәүи лирика.*
Р.Ғарипов. Биографияһы һәм ижады. Тәүге осор ижады. Шиғыр йыйынтыҡтары. Хикәйәт һәм ҡобайырҙары. “Уйҙарым”, “Аманат”

ҡобайырҙары. Поэма һәм балладалары. “Табыныу”, “Дон-Кихот” поэмалары. “Батырша” балладаһы. Тәржемәләре.
Хәҙерге проза. XX быуат аҙағында оло быуын яҙыусыларының С.Агиш, Ә.Бикчәнтәев, К.Мәргән, Д.Исламов романдары һәм повестары. Урта һәм яңы быуын яҙыусыларының проза әҫәрҙәре. Очерк һәм публицистиканың үҫеше. Тарихи романдар. Хәҙерге юмор һәм сатира.Прозаиктар.Я.Хамматов. “Бөртөкләп йыйылған алтын”. Б.Рафиҡов. “Мажаралы повестар”.Т.Ғарипова “Бөйрәкәй” романы. Ғ.Шафиҡов. “Тарихи әҫәрҙәр”.
Ә.Хәкимов. Биографияһы һәм йәмәғәт эшмәкәрлеге. Ә.Хәким-тәнҡитсе, әҙәбиәт белгесе. Башланғыс ижады. Повестары. Ә.Хәким - романист. Тарихи ромндары. “Өйөрмә” романы. Утыҙынсы йылдар фажиғәһе. Образдар системаһы.
Ғ.Хөсәйенов. Әҙиптең биографияһы һәм йәмәғәт эшмәкәрлеге. Ғ.Хөсәйенов-тәнҡитсе, әҙәбиәт белгесе, әҙип. “Батырҙар ҡиссаһы”, “Тормош”, “Донъя” парсалар китабы. “Канлы илле биш” романы.
Р.Бикбаев. Тормош юлы һәм фәнни эшмәкәрлеге. Шиғырҙар йыйынтығы. “Халҡыма хат” поэмаһы, “Һыуһаным-һыуҙар бирегеҙ!” поэмаһында социаль, экологик һәм мораль, иҡтисади-этик проблемаларҙың ҡуйылышы. Р.Бикбаевтың ғилми эшмәкәрлеге.
Хәҙерге драматургия. Хәҙерге драматургияла күтәрелгән төппроблемалар. Заман темаһы. Драматургияның жанр төрҙәре.Драматургтар. Н.Асанбаев “Ҡыҙыл паша”, Ф.Бүләков “Йөрәктә ҡалған эҙҙәр”.
Хәҙерге әҙәбиәт ғилеме һәм тәнҡит. “Башҡорт әҙәбиәте тарихы”ның алты томлығы. К.Әхмәтйәновтың әҙәбиәт теорияһы буйынса хеҙмәттәре.
Н.Мусин. Биографияһы һәм ижады. Тәүге хикәйәләре. “Зөһрә” повесы. “Шайтан ҡуласаһы” повесы. “Мәңгелек урман” романы.
А.Абдуллин. Яҙыусының биографияһы һәм ижад юлы. “Онотма мине, ҡояш!”, “Ун өсөнсө председатель” драмаһының идея-тематик йөкмәткеһе. Әҫәрҙең популярлығы.
Р.Солтангәрәев. Биографияһы һәм ижады. Хикәйәләре. Повестары.
Д.Бүләков. Яҙыусының тормош һәм ижад юлы. “Килмешәк” романы. “Ғүмер бер генә” романы.
Х.Назар. Х.Назарҙың тормошо һәм ижады. Шиғырҙарында тыуған ергә, халыҡҡа һөйөүҙең бирелеше. “Шәмсыраҡ” поэмаһы. Тәржемәләре.
Бөтә үтелгәндәр буйынса ҡабатлау - йомғаҡлау.

Ятлау өсөн әҫәрҙәр.
М.Кәрим. “Мин фронтҡа китәм, иптәштәр!” шиғыры.
Р.Ғарипов. “Аманат”, “Уйҙарым”ҡобайырҙарынан өҙөк.
Р.Бикбаев. “Халҡыма хат”поэмаһынан өҙөк.

Кластан тыш уҡыу өсөн әҫәрҙәр.
М.Кәрим.Ғүмер миҙгелдәре.
Р.Ғарипов.Алырымҡош менән Бирмәмҡош.

Р.Бикбаев. Ай күргәндәй,ҡояш алғандай.
К.Мәргән. Бөркөт ҡанаты.Роман.
Ғ.Ибраһимов.Кинйә.
Р.Солтангәрәев.Оло юлдың туҙаны.
Ҡ.Аралбаев.Таналыҡ тауышы.
Т.Ғарипова. Бөйрәкәй.
Х.Назар. Асманға ашыу. Шиғырҙар,поэмалар.
Р.Сафин.Ут эсендә бейеү.

«ТУҒАН (БАШҠОРТ) ӘҘӘБИӘТЕ»ПРЕДМЕТЫ ПРОГРАММАҺЫН ҮҘЛӘШТЕРЕҮҘӘН ҺУҢ ПЛАНЛАШТЫРЫЛҒАН ҺӨҘӨМТӘЛӘР

Дөйөм белем биреүсе мәктәптә «Туған (башҡорт) әҙәбиәте» дәресен өйрәнеү уҡыусыларҙың шәхси, метапредмет һәм предмет һөҙөмтәләренә өлгәшеүенә йүнәлтелгән.

Шәхси һөҙөмтәләр

«Туған (башҡорт) әҙәбиәте» дәресен өйрәнеү һөҙөмтәһендә 10-11-се кластарҙа уҡыусыларҙа түбәндәге шәхси һөҙөмтәләр формалаша:

граждандар тәрбиәләү:

-граждандың бурыстарын башҡарыуға һәм уның хоҡуҡтарын бойомға ашырыуға әҙерлек, башҡа кешеләрҙең хоҡуҡтарын, азатлыҡтарын һәм законлы мәнфәғәттәрен ихтирам итеү;

-ғаилә, белем биреү ойошмалары, урындағы берләшмә, тыуған яҡ, ил тормошонда, шул иҫәптән туған телдә яҙылған әҙәби әҫәрҙәрҙә сағылыш тапҡан хәлдәр менән сағыштырыуҙа әүҙем ҡатнашыу; экстремизмдың, дискриминацияның төрлө формаларын ҡабул итмәү;

-төрлө социаль институттарҙың кеше тормошондағы ролен аңлау; граждандың төп хоҡуҡтары, азатлыҡтары һәм бурыстары, полимәҙәни һәм күп конфессиялы йәмғиәттә шәхес-ара мөнәсәбәттәрҙең социаль нормалары һәм ҡағиҙәләре тураһында мәғлүмәтле булыу; шул иҫәптән туған телдә яҙылған әҙәби әҫәрҙәрҙәр миҫалдары нигеҙендә лә формалаштырыу;

-төрлө берлектәге эшмәкәрлеккә әҙерлек, үҙ-ара аңлашыуға һәм ярҙамға ынтылыу; мәктәп үҙидараһында әүҙем ҡатнашыу;

-гуманитар эшмәкәрлектә ҡатнашыуға әҙерлек (ярҙамға мохтаж кешеләргә булышлыҡ итеү; ирекмәнлек);

илһөйәрлек тәрбиәһе биреү:

-полимәҙәни һәм күп конфессиялы йәмғиәттә Рәсәйҙең граждандлыҡ берлеген, Рәсәй Федерацияһы халыҡтарының башҡа туған телдәрерәтендә туған телдең ролен аңлау;

-«Туған (башҡорт) әҙәбиәте» уҡыу предметы контексында туған телде, Рәсәй Федерацияһының тарихын һәм мәҙәниәтен, тыуған төйәгеңдең, Рәсәй халыҡтарының мәҙәниәтен өйрәнеүгә ҡыҙыҡһыныу белдереү;

-туған телгә, Тыуған ил – Рәсәй ҡаҙаныштарына, фәнгә, сәнғәткә, хәрби батырлыҡтарға һәм халыҡтың хеҙмәт ҡаҙаныштарына, шул иҫәптән нәфис әҫәрҙәрҙә сағылыш тапҡандарғаяҡшы мөнәсәбәт;

-Рәсәй символдарына, дәүләт байрамдарына, тарихи һәм тәбиғи мираҫҡа һәм һәйкәлдәргә, тыуған илдә йәшәгән төрлө халыҡтарҙың йолаларына ихтирам;

рухи-әхлаҡи тәрбиә биреү:

-әхлаҡи һайлау шарттарында әхлаҡи ҡиммәттәргә һәм нормаларға иҫәп тотоу;

-ҡылыҡ эҙемтәләрен аңлауҙы иҫәпкә алып, үҙеңдең тәртибеңде, телмәреңде, шулай уҡ башҡа кешеләрҙең тәртибен һәм ҡылыҡтарын әхлаҡи һәм хоҡуҡи нормалар ҡарашынан баһаларға әҙер булыу;

-асоциаль эштәрҙе әүҙем ҡабул итмәү;

-шәхси һәм йәмәғәт киңлеге шарттарында шәхестең азатлығы һәм яуаплылығы;

эстетик тәрбиә биреү:

-төрлө сәнғәт төрҙәренә, үҙеңдең һәм башҡа халыҡтарҙың йолаларын һәм ижадына ҡарата һиҙгерлек;

-сәнғәттең эмоциональ йоғонтоһон аңлау; аралашыуһәм үҙ-үҙеңде сағылдырыу сараһы булараҡ художество мәҙәниәтенең мөһимлеген аңлау;

-аралашыу һәм үҙ-үҙеңде сағылдырыу сараһы булараҡ туған телдең мөһимлеген аңлау;

-илебеҙ һәм донъя сәнғәтенең ҡиммәттәрен, этник мәҙәни йолаларҙың һәм халыҡ ижадының ролен аңлау;

-төрлө сәнғәт төрҙәрендә үҙ-үҙеңде күрһәтеүгә ынтылыу;

физик тәрбиә биреү, һаулыҡ һәм эмоциональ именлек мәҙәниәтен булдырыу:

-тормош һәм уҡыу тәжрибәһенә таянып йәшәү ҡиммәттәрен аңлау;

-һаулыҡҡа яуаплы ҡараш һәм сәләмәт йәшәү рәүешенә урынлаштырыу (сәләмәт туҡланыу, гигиена ҡағиҙәләрен үтәү, тигеҙ шөғөлләнеү һәм ял режимы, даими физик әүҙемлек);

-физик һәм психик һаулыҡ өсөн зарарлы ғәҙәттәрҙең (алкоголь, наркотиктар ҡулланыу, тәмәке тартыу) эҙемтәләрен аңлау һәм ҡабул итмәү;

-хәүефһеҙлек ҡағиҙәләрен үтәү, шул иҫәптән мәктәптәрҙә телгә белем биреү процесында интернет-мөхиттә хәүефһеҙлек ҡағиҙәләрен үтәү;

-стресс хәленә һәм үҙгәреүсән социаль, мәғлүмәти һәм тәбиғәт шарттарына яраҡлашыу һәләте, шул иҫәптән үҙ тәжрибәңде аңлап, артабан маҡсаттар ҡуйыу;

-үҙеңде һәм башҡаларҙы ғәйепләмәйенсә ҡабул итә белеү;

-башҡаларҙың эмоциональ торошон һәм хис-тойғоларҙы аңлай белеү, үҙ хәлеңде сағылдырыу өсөн, шул иҫәптән туған телдә яҙылған әҙәби әҫәрҙәрҙән миҫалдарға таянып, тел сараларын ҡуллана белеү;

-рефлексия күнекмәләренең формалашыуы, хаталаныуға үҙ хоҡуғыңды һәм башҡа кешенең шундай уҡ хоҡуғын таныу;

хеҙмәт тәрбиәһе биреү:

-технологик һәм социаль йүнәлештәге практик бурыстарҙы (ғаилә, мәктәп, ҡала, край сиктәрендә) хәл итеүҙә әүҙем ҡатнашыуға, бындай

эшмәкәрлекте башлап ебәреү, планлаштырыу һәм үҙаллы үтәү һәләтенә эйә булыу;

-төрлө һөнәрҙәрҙе һәм хеҙмәтте ғәмәлдә өйрәнеүгә ҡыҙыҡһыныу, шул иҫәптән өйрәнелгән предмет буйынса белемде ҡулланыу һәм филологтарҙың, журналистарҙың, яҙыусыларҙың эшмәкәрлеге менән танышыу; хеҙмәткә һәм хеҙмәт эшмәкәрлеге һөҙөмтәләренә ихтирам;

-шәхси һәм йәмәғәт мәнфәғәттәрен, ихтыяждарын иҫәпкә алып, белем биреүҙең индивидуаль траекторияһын төҙөү һәм тормош пландарын аңлы рәүештә һайлау;

-киләсәккә пландарың хаҡында һөйләй белеү;

экологик тәрбиә биреү:

-тирә-яҡ мөхит өлкәһендәге мәсьәләләрҙе хәл итеү, эштәрҙе планлаштырыу һәм уларҙың тирә-яҡ мөхит өсөн эҙемтәләрен баһалау өсөн социаль һәм тәбиғи фәндәр өлкәһендәге белемде ҡулланыуға йүнәлеш алыу;

-экология мәсьәләләренә үҙ ҡарашыңды аныҡ, аңлайышлы белдерә белеү;

-экологик мәҙәниәт кимәлен арттырыу, экологик проблемаларҙың глобаль характерын һәм уларҙы хәл итеү юлдарын аңлау;

-тирә-яҡ мөхиткә зыян килтергән, шул иҫәптән экологик проблемаларҙы күтәргән әҙәби әҫәрҙәр менән танышҡанда барлыҡҡа килгән ғәмәлдәрҙе әүҙем ҡабул итмәү;

-тирә-яҡ мөхиткә зыян килтергән ғәмәлдәрҙе әүҙем ҡабул итмәү;

-тәбиғи, технологик һәм социаль мөхиттең үҙ-ара бәйләнеше шарттарында граждан һәм ҡулланыусы булараҡ үҙенең ролен аңлау;

-экология йүнәлешендәге практик эшмәкәрлектә ҡатнашыуға әҙерлек;

ғилми танып белеү ҡиммәттәре:

-кешенең, тәбиғәттең һәм йәмғиәттең төп үҫеш законлыҡтары, кешенең тәбиғи һәм социаль мөхит менән үҙ-ара бәйләнештәре; тел үҫеше законлыҡтары тураһында заманса фәнни күҙаллауҙар системаһы эшмәкәрлегендә йүнәлеш алыу;

-донъяны танып белеү сараһы булараҡ тел һәм уҡыу мәҙәниәтен, китап уҡыу оҫталығын өйрәнеү;

-мәктәптә тел буйынса белем биреү үҙенсәлеген иҫәпкә алып тикшеренеү эшмәкәрлегенең төп оҫталығын үҙләштереү;

-тәжрибәне, күҙәтеүҙәрҙе, ҡылыҡтарҙы аңларға өйрәтеү һәм шәхси һәм коллектив именлеккә өлгәшеү юлдарын камиллаштырыуға ынтылыу;

уҡыусыны социаль һәм тәбиғи мөхиттең үҙгәреүсән шарттарына яраҡлаштырыуҙы тәьмин иткән шәхси һөҙөмтәләр:

-уҡыусыларҙың төркөмдәрҙә һәм берекмәләрҙә, шул иҫәптән профессиональ эшмәкәрлек буйынса, шулай уҡ башҡа мәҙәни мөхит кешеләре менән социаль үҙ-ара эш итеү сиктәрендәгетөркөмдәрҙә, ғаиләлә, социаль тәжрибәне, төп социаль ролдәрҙе, йәмәғәт тәртибе нормаларын һәм ҡағиҙәләрен, социаль йәшәү формаларын үҙләштереүе;

-уҡыусыларҙың билдәһеҙлек шарттарында үҙ-ара эш итеүгә һәләте, башҡаларҙың тәжрибәһенә һәм белеменә асыҡлыҡ;

-билдәһеҙлек шарттарында эшләргә, компетентлыҡ кимәлен практик эшмәкәрлек аша күтәрергә һәләтлелек, шул иҫәптән башҡа кешеләрҙәнөйрәнә, уртаҡ эшмәкәрлектән яңы белем, башҡалар тәжрибәһенән оҫталыҡ туплауһәм компетенция ала белеү;

-образдарҙы асыҡлау һәм бәйләү күнекмәләре, яңы белемдәр булдырыу,шул иҫәптән быға тиклем билдәһеҙ булған төшөнсәләр, объекттар һәм күренештәр тураһында гипотезалар төҙөү,идеялар формалаштырыу һәләте,үҙ белемеңдең һәм компетенцияңдың етмәүен аңлау, үҙеңдең үҫешеңде планлаштырыу һәләте;

-тотороҡло үҫеш концепцияһы өлкәһендә төп төшөнсәләр, терминдар һәм күҙаллауҙар менән эш итә белеү;тәбиғәттең, йәмғиәттең һәм иҡтисадтың үҙ-ара бәйләнешен анализлау һәм асыҡлау, тирә-яҡ мөхиткә йоғонтоһон, саҡырыуҙарға, глобаль эҙемтәләргә өлгәшеү һәм уларҙы еңеп сығыуҙы иҫәпкә алып үҙ эшмәкәрлегеңде баһалау;

-стресс ситуацияһын аңлау һәләте, тормош, телмәр һәм уҡыу тәжрибәһенә таянып, булған үҙгәрештәрҙе һәм уларҙың эҙемтәләрен баһалау; стресс хәлен ҡаршы тороуҙы талап итеүсе саҡырыу булараҡ ҡабул итеү;

-стрес хәлен баһалау, ҡабул ителгән ҡарарҙарға һәм эштәргә төҙәтмәләр индереү; хәүеф-хәтәрҙе һәм эҙемтәләрҙе билдәләү һәм баһалау, тәжрибә формалаштырыу, килеп тыуған хәлдә ыңғай күренеш таба белеү; уңыш гарантиялары булмағанда ла эшләргә әҙер булыу.

Метапредмет һөҙөмтәләре

10-11-се кластарҙа «Туған (башҡорт) әҙәбиәте» дәресен өйрәнеү һөҙөмтәһендә бала түбәндәге универсаль **танып белеү** эшмәкәрлегенә эйә була:

төп логик эшмәкәрлек:

-тикшерелгән факттарҙа, мәғлүмәттәрҙә һәм күҙәтеүҙәрҙә законлылыҡтарҙы һәм ҡаршылыҡтарҙы асыҡлау;

-законлылыҡтарҙы һәм ҡаршылыҡтарҙы асыҡлау өсөн критерийҙар тәҡдим итеү;

-ҡуйылған уҡыу бурысын хәл итеү өсөн кәрәкле мәғлүмәттең дефицитын асыҡлау;

-әҙәби процестарҙы тикшергәндә сәбәп-эҙемтә бәйләнештәрен асыҡлау; дедуктив һәм индуктив, оҡшашлыҡ буйынса һығымталарҙы файҙаланып, йомғаҡ яһау, үҙ-ара бәйләнештәр тураһында фараздар төҙөү;

-төрлө типтағы текстар, төрлө тел берәмектәре менән эшләгәндә варианттарҙы сағыштырып, оптималь вариантты билдәләп уҡыу бурысын хәл итеүысулын үҙаллы һайлау;

төп тикшеренеү эшмәкәрлеге:

-тел белемен биреүҙә тикшеренеү ҡоралы булараҡ һорауҙарҙы файҙаланыу;

-хәлдең реаль һәм күңелгә ятышлы торошо араһындағы тап килмәүҙе теркәгән мәсьәләләрҙе билдәләү, эҙләнеүҙе һәм мәғлүмәттәрҙе үҙаллы билдәләү;

-үҙеңдең фекерҙең һәм башҡаларҙың фекерҙәренең дөрөҫлөгө тураһында фараздар әҙерләү, позицияңды, фекереңде дәлилләү;

-тикшеренеү (эксперимент) барышында алынған мәғлүмәттең файҙаланылыуын һәм дөрөҫлөгөн баһалау;

-үткәрелгән күҙәтеү, тикшереү һөҙөмтәләре буйынса һығымталарҙы үҙаллы төҙөү;

-алынған һығымталарҙың һәм һығымталарҙың дөрөҫлөгөн баһалау ҡоралдарына эйә булыу;

-процестарҙың, ваҡиғаларҙың артабанғы үҫешен һәм уларҙың оҡшаш йәки оҡшаш хәлдәрҙәге эҙемтәләрен күҙалларға, шулай уҡ уларҙың яңы шарттарҙа һәм контекстарҙа үҫешеүе тураһында күҙаллауҙар яһау;

мәғлүмәт менән эшләү:

- әҡдим ителгән уҡыу бурысын һәм бирелгән критерийҙарҙы иҫәпкә алып, мәғлүмәт эҙләгәндә һәм һайлап алғанда төрлө алымдарҙы, ҡоралдарҙы һәм һорауҙарҙы ҡулланыу;

-текст, таблица, схемаларҙа күрһәтелгән мәғлүмәтте һайлап алыу, анализлау, интерпретациялау, дөйөмләштереү һәм системалаштырыу;

-тексты баһалау, унда булған мәғлүмәтте дөрөҫҡулланыу һәм үҙләштереү йәһәтенәнуҡыу мәсьәләләрен хәл итеү маҡсатында төрлө аудирование һәм уҡыу төрҙәрен файҙаланыу;

-ҡуйылған маҡсаттарҙы иҫәпкә алып, бер йәки бер нисә сығанаҡтан мәғлүмәт алыу, дөйөмләштереү һәм системалаштырыу өсөн мәғәнәле уҡыуҙы ҡулланыу;

-төрлө мәғлүмәт сығанаҡтарында оҡшаш аргументтар (бер үк идеяны раҫлаған йәки кире ҡаҡҡан, версияны) табыу;

-мәғлүмәтте биреүҙең оптималь формаһын (текст, презентация, таблица, схема) үҙаллы һайларға һәм, коммуникатив йүнәлештән сығып, сиселгән мәсьәләләрҙе ҡатмарлы булмаған схема, диаграмма, башҡа графика һәм уларҙың комбинациялары менән иллюстрациялау;

-мәғлүмәттең ышаныслылығын уҡытыусы тәҡдим иткән йәки үҙаллы формалаштырылған критерийҙар буйынса баһалау;

-мәғлүмәтте хәтерҙә ҡалдырыу һәм системалаштырыу.

10-11-се кластарҙа «Туған (башҡорт) әҙәбиәте» дәресен өйрәнеү һөҙөмтәһендә бала түбәндәге **коммуникатив** универсаль уҡыу эшмәкәрлегенә эйә була:

аралашыу:

-фекерҙәр ҡабул итергә һәм уларҙы формалаштырырға, аралашыу шарттарына һәм маҡсаттарына ярашлы хис-тойғоларҙы белдеререү; диалогтарҙа һәм дискуссияларҙа, телдән монологик телмәрҙә үҙеңде (үҙеңдең фекереңде) белдереү;

-вербаль булмаған аралашыу сараларын асыҡлау, социаль билдәләрҙең әһәмиәтен аңлау;

-бәхәсле хәлдәрҙең тәүшарттарын белеү һәм асыҡлау, конфликттарҙы йомшартыу, һөйләшеүҙәр алып барыу;

-башҡаларҙың ниәттәрен аңлау, әңгәмәсегә ихтирамлы ҡарау һәм дөрөҫ формала ҡаршы төшөү;

-диалог/фекер алышыу барышында тикшерелгән тема буйынса һорауҙар биреү һәм мәсьәләләрҙе хәл итеүгә йүнәлтелгән идеяларҙы әйтеү һәм аралашыу теләген һаҡлау;

-үҙ фекерҙәреңде башҡа диалогта ҡатнашыусыларҙың фекерҙәре менән сағыштырыу, позицияларҙың айырмаһын һәм оҡшашлығын асыҡлау;

-үткәрелгән анализ, тикшереү, проект һөҙөмтәләрен асыҡ күрһәтеү;

-презентация маҡсатын һәм аудиторияның үҙенсәлектәрен иҫәпкә алып, сығыш форматын үҙаллы һайлау һәм уға ярашлы, иллюстрация материалын файҙаланып, телдән һәм яҙма текстар төҙөү;

берҙәм эшмәкәрлек:

-аныҡ проблеманы хәл иткәндә команда һәм шәхси эштең өҫтөнлөгөн аңлау һәм файҙаланыу, ҡуйылған бурысты хәл иткәндә төркөмләп үҙ-ара эш итеү формаларын ҡулланыу кәрәклеген нигеҙләү;

-уртаҡ эшмәкәрлектең маҡсатын ҡабул итеү, уға ирешеү буйынса эште коллектив планлаштырыу һәм башҡарыу: ролдәрҙе бүлеү, һөйләшеп килешеү, уртаҡ эш барышын һәм һөҙөмтәһен тикшереү;

-бер нисә кешенең фекерен дөйөмләштерә белеү, етәкселек итергә, йөкләмәләр үтәргә, бойороҡ бирергә әҙер булыу;

-уртаҡ эште ойоштороуҙы планлаштырырға, үҙ ролеңде билдәләргә (үҙ-ара эш итеүҙә ҡатнашыусыларҙың өҫтөнлөктәрен һәм мөмкинлектәрен иҫәпкә алып), команда ағзалары араһында бурыстарҙы бүлеү, эштең төркөм формаларында ҡатнашыу (фекер алышыуҙар, «мейе штурмлау» һәм башҡалар);

-эштәге үҙ өлөшөңдө башҡарыу, үҙ йүнәлешең буйынса сифатлы һөҙөмтәгә өлгәшеү һәм команданың башҡа ағзаларының эшмәкәрлеге менән эш итеүҙе көйләү;

-дөйөм продуктҡа үҙ өлөшөңдө индереү сифатын үҙ-ара эш итеүҙә ҡатнашыусылар билдәләгән критерийҙар буйынса баһалау;

-һөҙөмтәләрҙе тәүге бурыс һәм һәр команда ағзаһының һөҙөмтәләргә ирешеүгә индергән өлөшө менән сағыштырыу, яуаплылыҡ өлкәһен бүлешеү һәм төркөм алдында отчет бирергә әҙер булыуҙы күрһәтеү.

10-11-се кластарҙа «Туған (башҡорт) әҙәбиәте» дәресен өйрәнеү һөҙөмтәһендә уҡыусы түбәндәге **регулятив (көйләүсе)**универсаль уҡыу эшмәкәрлегенә эйә була:

үҙ-үҙен ойоштороу:

-хәл итеү өсөн уҡыуҙағы һәм тормоштағы проблемаларҙы асыҡлау;

-ҡарарҙар ҡабул итеүҙең төрлө юлдарын эҙләү (шәхси, төркөмдә ҡарар ҡабул итеү, төркөм менән ҡарар ҡабул итеү);

-бурысты (йәки уның бер өлөшөн) хәл итеү алгоритмын үҙаллы төҙөү, булған ресурстарҙы һәм үҙ мөмкинлектәреңде иҫәпкә алып, уҡыу бурысын хәл итеү ысулын һайлау, тәҡдим ителгән ҡарарҙар варианттарын нигеҙләү;

-үҙаллы эш планын төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында кәрәкле төҙәтмәләр индереү;

- һайлау һәм ҡарар өсөн яуаплылыҡ алыу;

үҙконтроль:

-үҙ-үҙеңде контролдә тотоуҙың (шул иҫәптән телмәрҙе контролдә тотоуҙың), үҙмотивацияның һәм рефлексияның төрлө ысулдарына эйә булыу;

-уҡыу ситуацияһына дөрөҫ баһа биреү һәм уны үҙгәртеү планын тәҡдим итеү;

-уҡыу бурысын хәл иткәндә килеп тыуыу ихтималлығы булған ауырлыҡтарҙы алдан күрә белеү һәм ҡарарҙы үҙгәреүсән шарттарға яраҡлаштырыу;

-эшмәкәрлек һөҙөмтәһенә ирешеү (эшләмәү) сәбәптәрен аңлатыу;

-аралашыу уңышһыҙлыҡтарының сәбәптәрен аңлау һәм уларҙы иҫкәртә белеү, алған телмәр тәжрибәһенә баһа биреү һәм аралашыу маҡсаттарын һәм шарттарын иҫәпкә алып үҙеңдең телмәреңде төҙәтеү;

-маҡсат һөҙөмтәһенең һәм аралашыу шарттарының тап килеүен баһалау;

эмоциональ интеллект:

-үҙеңдең һәм башҡаларҙың хис-тойғолары менән идара итеү һәләтен үҫтереү;

-хис-тойғолар сәбәптәрен асыҡлау һәм анализлау;

-телмәр хәлен анализлап, икенсе кешенең ниәттәрен һәм теләктәрен аңлау;

-хис-тойғоларҙы белдереү ысулын көйләү;

үҙеңде һәм башҡаларҙы ҡабул итеү:

-башҡа кешегә һәм уның фекеренә аңлы мөнәсәбәт;

-үҙеңдең һәм сит кешенең хаталаныуға хоҡуғын таныу;

-үҙеңде һәм башҡаларҙы ғәйепләмәйенсә ҡабул итеү;

-асыҡлыҡ күрһәтеү;

-эргә-тирәләге бар нәмәне контролдә тотоу мөмкин түгеллеген аңлау.

Предмет һөҙөмтәләре

10-11-се кластарҙа «Туған (башҡорт) әҙәбиәте» фәнен өйрәнеүҙең төп предмет һөҙөмтәләре:

-формаль һәм рәсми булмаған шәхес-ара һәм мәҙәниәт-ара аралашыу шарттарында тирә-йүндәгеләр менән үҙ-ара һөҙөмтәле эш итеүҙе тәьмин иткән телмәр эшмәкәрлеге төрҙәрен (тыңлау, уҡыу, һөйләшеү һәм хат) камиллаштырыу;

-белем биреү һәм үҙеңде белеү процесында шәхестең интеллектуаль һәм ижади һәләттәрен үҫтереүҙә туған әҙәбиәттең ролен аңлау;

- художестволы текстар миҫалында туған телдең коммуникатив-эстетик мөмкинлектәренә төшөнөү;

-художестволы тексты, шул иҫәптән күп аспектлы анализлауҙың төрлө төрҙәрен башҡарыу оҫталыҡтарын булдырыу;

-әүҙем һәм потенциаль һүҙлек запасын байытыу, туған телдә фекерҙәрҙе һәм хис-тойғоларҙы ирекле белдереү өсөн аралашыу ситуацияһына һәм стиленә ярашлы телмәрҙә ҡулланылған грамматик саралар күләмен киңәйтеү;

-туған тел лексикаһының һәм фразеологияһының төп стилистик ресурстарын, әҙәби әҫәрҙәрҙе уҡығанда телмәр этикеты нормаларын үҙләштереү; телдән һәм яҙма фекербелдереү тәжрибәһен туплау; үҙ телмәреңде камиллаштырыуға ынтылыу;

-дөйөм кешелек ҡиммәте булараҡ тел мәҙәниәте өсөн яуаплылыҡ булдырыу.

Кластар буйынса предмет һөҙөмтәләр

10-сы класс

Уҡыусы түбәндәгеләрҙе өйрәнә:

-башҡорт яҙыусыларының әҫәрҙәрендә асылған төп проблемаларҙы, уларҙа һүрәтләнгән ваҡиғаларҙың яҙылыу дәүере һәм хәҙерге заман менән бәйләнешен аңларға; өйрәнелгән әҫәрҙәрҙең әхлаҡи-эстетик ҡиммәтен асыҡларға;

-романдың художество үҙенсәлектәрен, телдең һәм жанр стиленең үҙенсәлеген белергә;

-әҫәр геройҙарына мөнәсәбәтте дәлилләргә, геройҙарҙың ҡылыҡтарын аңлатырға, уларҙың үҙҙәрен тотошон, кисерештәрен, портреттарын, телмәрен сағыштырырға һәм баһаларға, автор баһаһын табырға;

-әҙәби әҫәрҙе анализларға: уның ҡайһы әҙәби төргә һәм жанрға ҡарағанлығын билдәләргә, әҙәби әҫәрҙең темаһын, идеяһын һәм пафосын аңларға һәм формалаштырырға, геройҙарға характеристика бирергә (шул иҫәптән бер йәки бер нисә әҫәр геройҙарын сағыштырыу нигеҙендә), сюжет һәм композиция элементтарын, телдең һынлы сәнғәт сараларын, әҫәрҙең идея-художество йөкмәткеһен асыуҙа уларҙың ролен билдәләргә;

-төрлө әҙәбиәт ғилеме мәғлүмәте сығанаҡтары менән эшләргә һәм уны эшкәртеүҙең төп алымдарын һәм презентациялауҙы белергә;

-текстарҙа антитеза алымын табырға;

-үҙ аллы уҡыу-тикшеренеү эшмәкәрлеген алып барырға һәм уның һөҙөмтәләрен төрлө формаларҙа (тикшеренеү эше, реферат, проект) яҙырға;

-бер жанрға ҡараған әҫәрҙәрҙә яҙыусыларҙың яҡын темаларҙы асыуында уртаҡлыҡты һәм айырмалыҡты күрергә;

-яҙыусы ижад иткән картиналарҙы (пейзаж, портрет, интерьер) тасуирларға;

-текстың һылтанмалы (цитатный) планын төҙөргә;

-һүҙҙең нәфис текстағы күп мәғәнәлелеген аңларға, яҙыусының портрет һүрәтләмәләрендә һәм персонаждарҙың телмәрендә ҡулланған

сағыштырыуҙарҙың, эпитеттар һәм метафорҙарҙың функциональ ролен билдәләү нигеҙендә ваҡиғаларға ҡарата авторҙың мөнәсәбәтен асыҡларға.

11-се класс

Уҡыусы түбәндәгеләрҙе өйрәнә:

-туған әҙәбиәтте милли, дөйөм Рәсәй һәм донъя мәҙәниәте күренеше, башҡорт халҡының рухи-әхлаҡи ҡиммәттәрен һәм традицияларын һаҡлау һәм тапшырыу сараһы булараҡ аңларға;

-шәхси үҫеш һәм үҙ-үҙеңде камиллаштырыу өсөн туған телдә уҡыуҙың әһәмиәтен аңларға;

-туған әҙәбиәттең тарихи-әҙәби процесс булараҡ үҫеш законлыҡтарын рус һәм илебеҙҙәге башҡа халыҡтарҙың әҙәбиәттәре менән диалектик бәйләнештә аңларға;

-йола поэзияһының үҙенсәлектәрен белергә;

-төрлө жанрҙағы текстарҙың йөкмәткеһен һәм үҙенсәлеген аңлы рәүештә ҡабул итергә һәм баһаларға, уларҙы тикшереүҙә ҡатнашырға; геройҙарҙың ҡылыҡтарына дәлилле әхлаҡи баһа бирергә;

-шиғырҙа кәйефтең (интонацияның) үҙгәреүен күҙәтергә;

-персонаждарҙың эш-ғәмәлдәрендә сәбәп-эҙемтә бәйләнештәрен билдәләргә, иң әһәмиәтле художестволы деталдәрҙе, сюжет һәм композиция элементтарын, әҫәрҙең проблематикаһын һәм идея ниәтен, художество сараларын һәм уларҙың функцияларын билдәләргә;

-әҫәр геройҙарына мөнәсәбәтте дәлилләргә, геройҙарҙың үҙ-үҙен тотоу мотивтарын аңлатырға, уларҙың ҡылыҡтарын, кисерештәрен, портреттарын, телмәрен сағыштырырға һәм баһаларға;

-*прототип* төшөнсәһен белергә;

-хитап жанрының үҙенсәлектәрен айырып күрһәтергә;

-авторҙың геройҙарҙы, ваҡиғаларҙы баһалау формаларын, әҫәрҙең адресаты булараҡ «уҡыусы» менән үҙ-ара мөнәсәбәт характерын асыҡларға;

-художестволы әҫәр, рәссамдарҙың картиналарының репродукциялары, һүрәттәр, шулай уҡ шәхси тәжрибә нигеҙендә текст яҙырға, художество-ижади һәләттәрҙе үҫтерергә;

-тезислы план, конспект төҙөү, доклад әҙерләргә, аннотациялар, инша, эссе яҙырға, уҡыған әҫәргә, әҙәби-ижади эшкә баһа бирергә, алдан иғлан ителгән йәки үҙаллы һайланған әҙәби йәки публицистик темаға проекттар әҙерләргә;

-ҡыҙыҡһындырған әҙәбиәтте үҙаллы һайларға, фекер алышыуҙа ҡатнашыу,аңлау һәм өҫтәмә мәғлүмәт алыуөсөн белешмә сығанаҡтарҙы файҙаланырға;

-әҫәрҙәрҙе объектив ҡабул итеү һәм баһалау маҡсатында бер йәки төрлө авторҙың өйрәнелгән һәм үҙаллы уҡылған художестволы тексын, персонаждар образын, әҙәби күренештәрҙе һәм факттарҙы, сюжеттарҙы, темаларҙы һәм проблемаларҙы, жанрҙарҙы, стилдәрҙе, алымдарҙы, эпизодтарҙы, деталдәрҙе сағыштырырға;

-башҡорт әҙәбиәте әҫәрҙәрен Рәсәйҙең башҡа халыҡтары әҫәрҙәре менән сағыштырырға, уларҙың оҡшашлығын һәм милли үҙенсәлеген асыҡларға, уларҙы объектив баһаларға;

-әҫәрҙәрҙе анализлау процесында тормош һәм уҡыу тәжрибәһенә нигеҙләнгән үҙеңдең нигеҙле ҡарашыңды белдерергә;

-туған әҙәбиәт буйынса үҙ аллы уҡытыу-тикшеренеү һәм проект-тикшеренеү эшмәкәрлеген бойомға ашырырға, уның һөҙөмтәләрен дөрөҫ юлларға.

10-сы класс

Уҡытыу предметының төп йөкмәткеһе

№	Тема	Төп йөкмәтке	Сәғәттәр һаны	Уҡыу эшмәкәрлек төрҙәре
1	Башҡорт совет әҙәбиәтенең формалашыуы . 1917-1929 йылдар	Башҡорт совет әҙәбиәтенә дөйөм характеристика. Төп темалар. Поэзия.	2	Башҡорт совет әҙәбиәтенә дөйөм характеристикаһын өйрәнәләр. Төп темалар менән танышалар
2	Дауыт Юлтый тормошо һәм ижады	Тормош юлы һәм ижады тураһында белешмә. Д.Юлтыйҙың төрлө тематикалы шиғыр һәм поэмалары тураһында ҡыҫҡаса белешмә биреү. «Тимеркәй фәлсәфәһе» әҫәренән (өҙөк). Әҫәрҙә һүрәтләнгән тарихи осорға белешмә биреү. Сәми карт, Тимеркәй образдары. Котлояр байға хас сифаттар. Йөкмәткенән сығып әҫәрҙең исемен аңлатыу. «Ҡан» романы (өҙөк). Әҫәрҙең темаһы, идеяһы һалдат образдары. Романдың сюжет, композиция үҙенсәлектәре. Әҙәбиәт теорияһы: Художестволы әҙәбиәттең теле. һүҙ сәнғәтенең образлылығы. Автор һәм персонаждар теленә төшөнсә.	3	Дауыт Юлтыйҙың томошо һәм ижады меән танышалар.”Ҡан” романының яҙылыу дәүере менән бәйләнешен аңлайҙар, унда сағылған ваҡыт, әхлаҡ сифаттары һәм уларҙың бөгөнгө көн яңырыуын асыҡлайҙар;әҙәби әҫәрҙе анализлай беләләр, теге йәки был әҫәрҙең ниндәй жанр төрөнә ҡарауын билдәләйҙәр, темаһын, идеяһын, әхлаҡ пафосын аңлайҙар, уның геройҙарына характеристика биреәләр, бер йәки бер нисә әҫәрҙең геройҙарын сағыштырып ҡарайҙар; әҫәрҙең сюжетын, композицияһын, тасуири һүрәтләү сараларын билдәләйҙәр, әҫәрҙең идея-йөкмәткеһен асыуҙа уларҙың ролен аңлайҙар; әҙәби әҫәрҙе анализлағанда элементар әҙәби терминдар менән эш итә беләләр.
3	Әхмәтзәки Вәлиди тормошо һәм ижады	Тормошо,дәүләт эшмәкәрлеге.Ғалимлығы.Китаптары.”Хәтирәләр”ҙең жанр,стиль үҙенсәлеге.	3	Әхмәтзәки Вәлиди тормошо , ижады менән танышалар. Сәйәси тормошо. Автаномия өсөн көрәш. Эмиграция ваҡыты тураһында беләләр. “Хәтирәләр” ҙең жанры менән танышалар
4	Мөхәмәтша	Әҙиптең тормош юлы һәм ижады	1	Әҙиптең тормош юлы һәм ижады тураһында белешмә алалар.

	Буранғолов ижады	тураһында белешмә. М.Буранғолов - йәмғиәт эшмәкәре, сәсән, фольклорсы, этнограф, драматург. «Башҡорт туйы» драмаһы (өҙөк). Пьесаның төп идеяһы, драматизмы. Юлдыбай һәм Гөлзифа образдары.		М.Буранғолов - йәмғиәт эшмәкәре, сәсән, фольклорсы, этнограф, драматург булыуы тураһында белешмә алалар.. «Башҡорт туйы» драмаһы (өҙөк) уҡыйҙар Пьесаның төп идеяһы, драматизмы менән танышалар. Юлдыбай һәм Гөлзифа образдары.
5.	Ғайнан Хәйри тормошо һәм ижады	“Боролош” романың төп персонаждары. Осорға характеристика	2	Ғайнан Хәйризеңтомошо һәм ижады меән танышалар.”Боролош” романының яҙылыу дәүере менән бәйләнешен аңлайҙар, унда сағылған ваҡыт, әхлаҡ сифаттары һәм уларҙың бөгөнгө көн яңырыуын асыҡлайҙар;әҙәби әҫәрҙе анализлай беләләр, теге йәки был әҫәрҙең ниндәй жанр төрөнә ҡарауын билдәләйҙәр, темаһын, идеяһын, әхлаҡ пафосын аңлайҙар, уның геройҙарына характеристика бирәләр,
6.	Һәҙиә Дәүләтшина ижады һәм тормошо	Яҙыусының фажиғәле яҙмышы,ҡаһарманлығы. Башланғыс ижады. Хикәйәләре. ”Айбикә”повестары. ”Ырғыҙ”романының яҙылыу тарихы,идея-тематик йөкмәткеhe.Романда күтәрелгән төп проблемалар,төп образдар.Әҙәбиәт теорияһы.Әҙәби тип.Прототип.Роман-эпопея.	2	Һәҙиә Дәүләтшина томошо һәм ижады меән танышалар.”Ырғыҙ” романының яҙылыу дәүере менән бәйләнешен аңлайҙар, унда сағылған ваҡыт, әхлаҡ сифаттары һәм уларҙың бөгөнгө көн яңырыуын асыҡлайҙар;әҙәби әҫәрҙе анализлай беләләр, теге йәки был әҫәрҙең ниндәй жанр төрөнә ҡарауын билдәләйҙәр, темаһын, идеяһын, әхлаҡ пафосын аңлайҙар, уның геройҙарына характеристика бирәләр,
7	Ғәлимов Сәләм тормошо һәм ижады	Биографик белешмә. Поэманың төп идеяһын, проблемаһын асыҡлау. Әхмәттең шәхес булараҡ үҫеүе. Гөлнур образы. Поэмала күтәрелгән төп теманың хәҙерге заман менән бәйләнеше. Дуҫлыҡ, тоғролоҡ, әхлаҡ темаһына әңгәмә ойошторunion.	2	Ғәлимов Сәләм тормошо һәм ижады меән танышалар. “Бала” помаһын уҡыйҙар әҫәрҙең ниндәй жанр төрөнә ҡарауын билдәләйҙәр, темаһын, идеяһын, әхлаҡ пафосын аңлайҙар, уның геройҙарына характеристика бирәләр,
8	Рәшит Ниғмәти тормошо һәм ижады	Яҙыусының тормошо һәм ижадына белешмә. Тәбиғәт лирикаһы: “Йәйге ямғыр”, “Өс көнлөк ай” шиғырҙарында тәбиғәт күренештәренең тасуирланыуы. Мөхәббәт һәм хеҙмәт темаһы: «Һаҡмар	3	Яҙыусының тормошо һәм ижадына белешмә алалар. Тәбиғәт лирикаһы: “Йәйге ямғыр”, “Өс көнлөк ай” шиғырҙарында тәбиғәт күренештәренең тасуирланыуы менән танышалар . Мөхәббәт һәм хеҙмәт темаһы: «Һаҡмар ҡыҙы» поэмаһы. Фәтхел менән Гөлгөл образдары. Тыуған ил, халыҡ образы: «Үлтер, улым фашисты!», «Һинең кәләшеңдең хаттары».

		ҡыҙы» поэмаһы. Фәтхел менән Гөлгөл образдары. Тыуған ил, халыҡ образы: «Үлтер, улым фашисты!», «Һинең кәләшеңдең хаттары». Әҙәбиәт теорияһы. Лирик герой тураһында төшөнсә.		Әҙәбиәт теорияһы. Лирик герой тураһында төшөнсә алалар
9	Баязит Бикбай тормошо һәм ижады	Тормошо һәм ижады тураһында белешмә. Б.Бикбай ижадының сәнғәт менән бәйләнеше: «Ҡоҙаса» операһынан өҙөк, «Яппар йыры» йәки «Ҡоҙаса йыры» «Аҡсәскә» повесы (өҙөк). Идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштереү. Аҡсәскә образы. Репрессия, халыҡ дошмандары тураһында әңгәмә. Әҙәбиәттә һәм театр сәнғәтендә Б.Бикбай ижадының роле. Әҙәбиәт теорияһы. Тема тураһында төшөнсә. Башҡорт әҙәбиәтендә тарихи - революцион тема.	4	Тормошо һәм ижады тураһында белешмә алалар. Б.Бикбай ижадының сәнғәт менән бәйләнеше: «Ҡоҙаса» операһынан өҙөк, «Яппар йыры» йәки «Ҡоҙаса йыры» «Аҡсәскә» повесы (өҙөк) уҡыйҙар. Идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштерәләр. Аҡсәскә образы. Репрессия, халыҡ дошмандары тураһында әңгәмә. Әҙәбиәттә һәм театр сәнғәтендә Б.Бикбай ижадының ролен билдәләйҙәр. Әҙәбиәт теорияһы. Тема тураһында төшөнсә. Башҡорт әҙәбиәтендә тарихи - революцион тема.
10	Зәйнәб Биишева тормошо һәм ижады	Тормошо һәм ижады тураһында белешмә. «Үткән йылдар, уҙған юлдар» автобиографик яҙмаларынан өҙөк. («Мәктәп», «Каруанһарай», «Мөхәббәт»). Өҙөктәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү. «Кәмһетелгәндәр» романынан (өҙөк). Идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштереү. Романда сағылған тарихи осорға характеристика. Башҡорт халҡының йәшәйешенең һүрәтләнеше, азатлыҡ өсөн көрәше. Төп-образдарға характеристика. Бәйләнешле телмәр үҫтереү: Уҡытыусы һайлауы буйынса Зәйнәб Биишеваның тормошона һәм ижадына арналған темаға инша.	5	Тормошо һәм ижады тураһында белешмә. «Үткән йылдар, уҙған юлдар» автобиографик яҙмаларынан өҙөк уҡыйҙар. («Мәктәп», «Каруанһарай», «Мөхәббәт»). Өҙөктәрҙең йөкмәткеһен үҙләштерәләр. «Кәмһетелгәндәр» романынан (өҙөк) уҡыйҙар. Идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштерәләр. Романда сағылған тарихи осорға характеристика бирәләр. Башҡорт халҡының йәшәйешенең һүрәтләнеше, азатлыҡ өсөн көрәшен билдәләйҙәр. Төп-образдарға характеристика бирәләр. Бәйләнешле телмәр үҫтерәләр: Уҡытыусы һайлауы буйынса Зәйнәб Биишеваның тормошона һәм ижадына арналған темаға инша яҙалар.
11	Назар Нәжми ижады	Н.Нәжмиҙең тормошо һәм ижад юлына	4	Н.Нәжмиҙең тормошо һәм ижад юлына белешмә бирәләр. Тыуған ил,

	һәм тормош юла.	белешмә. Тыуған ил, Ватан темаһы: «Ата йорто» шиғыры. Философиклирикаһы: «Яҙтөҫөндә», «Ағасһәмтимер». Тормош, ғүмер, кешеләртураһындауйланыуҙар. Тәбиғәтһәммөхәббәтлирикаһы: «Күксәскәләр», «Һиңәтағы мин беркиләмәле» шиғырҙарындатәбиғәткүренештәренеңһәм лирик геройҙыңтойғоларысағылышы. Поэма һәмбалладалар. «Ике Зөләйха»ның идея-тематик йөкмәткеһе. Поэманың жанр үҙенсәлеге. «Ҡапҡалар» поэмаһы (өҙөк).Өҙөктө тасуириуҡыу, темаһын, проблемаларынасыҡлау. Ҡапҡа образы.		Ватан темаһы: «Ата йорто» шиғырын уҡыйҙар. Философиклирикаһы: «Яҙтөҫөндә», «Ағасһәмтимер». Тормош, ғүмер, кешеләртураһындауйланыуҙар. Тәбиғәтһәммөхәббәтлирикаһы: «Күксәскәләр», «Һиңәтағы мин беркиләмәле» шиғырҙарындатәбиғәтмкүренештәренеңмһәм лирик геройҙың мтойғолары сағылышын билдәләйҙәр Поэма һәмбалладалар тураһында белешмә алалар. «Ҡапҡалар» поэмаһы (өҙөк).Өҙөктө тасуириуҡыу, темаһын, проблемаларын асыҡлайҙар. Ҡапҡа образы.
12	Ҡабатлау дәрестәре .	Йомғаҡлау дәресе	3	

11-се класс

Уҡытыу предметының төп йөкмәткеһе

№	Тема	Төп йөкмәтке	Сәғәт тәр һаны	Уҡыу эшмәкәрлек төрҙәре
1	Хәҙерге әҙәбиәт. Хәҙерге поэзия	Хәҙерге әҙәбиәт төшөнсәһенең хронологик сиктәре. Яңы быуын шағирҙарҙың, шағирәләрҙең поэтик тауыштары, ижади табыштары.	3	Хәҙерге әҙәбиәт төшөнсәһенең хронологик сиктәрен билдәләйҙәр. Яңы быуын шағирҙарҙың, шағирәләрҙең поэтик тауыштары, ижади табыштарын тикшерәләр.
2	Мостай Кәрим	Тормош юлы һәм ижады. Бөйөк Ватан һуғышы осорондағы ижады. “Европа – Азия” шиғырҙар циклында Тыуған ил образының кәүҙәләнеше. “Ҡара һыуҙар” поэмаһы. Поэмала һуғыш һәм тыныслыҡ, батырлыҡ һәм ҡурҡаҡлыҡ темаларының сағылышы. Шағирҙың драматургия һәм проза өлкәһендәге эшмәкәрлеге. “Ай тотолған төндә”, “Ташлама утты, Прометей!”	10	Тормош юлы һәм ижады менән танышалар. Бөйөк Ватан һуғышы осорондағы ижады тураһында белешмә алалар. “Европа –Азия” шиғырҙар циклында Тыуған ил образының кәүҙәләнеше тураһында беләләр. “Ҡара һыуҙар” поэмаһын уҡыйҙар. Поэмала һуғыш һәм тыныслыҡ, батырлыҡ һәм ҡурҡаҡлыҡ темаларының сағылышы. Шағирҙың драматургия һәм проза өлкәһендәге эшмәкәрлеге. “Ай тотолған төндә”, “Ташлама утты, Прометей!”уҡыйҙар
3	Рәми Ғарипов	Тормошо. Уҡыу йылдары. “Йырҙарыма ҡайтам” шиғырында тыуған яҡтарын, крәҫтиән хеҙмәтен йырлау.“Табыныу” поэмаһы.1937 -1938 йылдарҙағы сәйәси эҙәрлекләүҙәр (репрессиялар) тураһында шағирҙың уйланыуҙары һәм тәрән кисерештәре.“Дон-Кихот” монологы.Хаҡһыҙлыҡтарға, яуызлыҡтарға ҡаршы көрәшкә саҡырған шағир образы. “Батырша” балладаһы. Батырша батырҙың тотҡонлоҡтағы уйҙары. Батшаға хат яҙыуы. “Интегралдар поэмаһы”. Йыһан һәм шәхес.	6	Тормошо. Уҡыу йылдары менән танышалар “Йырҙарыма ҡайтам” шиғырында тыуған яҡтарын, крәҫтиән хеҙмәтен йырлау.“Табыныу” поэмаһын уҡыйҙар .1937 -1938 йылдарҙағы сәйәси эҙәрлекләүҙәр (репрессиялар) тураһында шағирҙың уйланыуҙары һәм тәрән кисерештәре.“Дон-Кихот” монологы.Хаҡһыҙлыҡтарға, яуызлыҡтарға ҡаршы көрәшкә саҡырған шағир образын асыҡлайҙар. “Батырша” балладаһы. Батырша батырҙың тотҡонлоҡтағы уйҙары. Батшаға хат яҙыуы. “Интегралдар поэмаһы”. Йыһан һәм шәхес. Донъя һәм мөхәббәт төшөнсәләрен тикшерәләр.

		Донъя һәм мөхәббәт.		
4	Хәҙерге проза	Хәҙерге прозаға дөйөм характеристика	6	Хәҙерге прозаға дөйөм характеристика бирәләр.
5	Әхиәр Хәкимов	Әҙиптең тормош юлы һәм йәмәғәт эшмәкәрлеге. “Өйөрмә” романының быҒаса революция, граждандар һуғышы, колхозлашыу темаһына яҙылған әҫәрҙәргә ҡарата полемик рухы.	8	Әҙиптең тормош юлы һәм йәмәғәт эшмәкәрлеге менән танышалар. “Өйөрмә” романының быҒаса революция, граждандар һуғышы, колхозлашыу темаһына яҙылған әҫәрҙәргә ҡарата полемик рухлы икәнлеген иҫбатлайҙар.
6	Ғайса Хөсәйенов	Тормош юлы һәм йәмәғәт эшмәкәрлеге. “Тормош” һәм “Донъя” исемле парсалар китаптары.”Рудасы Исмәғил Тасим улы” повесы. “Канлы илле биш” романында тарихи тематиканың киң эпик планда дауам итеүе.	8	Тормош юлы һәм йәмәғәт эшмәкәрлег менән танышалар . “Тормош” һәм “Донъя” исемле парсалар китаптарын укыйҙар .”Рудасы Исмәғил Тасим улы” повесын анализлайҙар. “Канлы ииле биш” романында тарихи тематиканың киң эпик планда дауам итеүен аңлайҙар
7	Хәҙерге драматургия	Хәҙерге драматургияға дөйөм характеристика	2	Хәҙерге драматургияға дөйөм характеристика бирәләр
8	Хәҙерге әҙәбиәт ғилеме һәм тәнҡит	Хәҙерге әҙәбиәт ғилеме һәм тәнҡиткә дөйөм хәрәактеристика	1	Хәҙерге әҙәбиәт ғилеме һәм тәнҡиткә дөйөм характеристика бирәләр
9	Рауил Бикбаев	Тәүге ижад осоро.”Һыуһаным – һыуҙар бирегеҙ!” поэмаһы. “Халҡыма хат”. Хәҙерге заманда күптәрҙе борсоған, хәүефләндергән социаль, иҡтисади, экологик һәм мораль-этик мәсьәләләрҙең үткер ҡуйылышы.	5	Тәүге ижад осоро менән танышалар.”Һыуһаным – һыуҙар бирегеҙ!” поэмаһы. “Халҡыма хат”поэмаһын укыйҙар. Хәҙерге заманда күптәрҙе борсоған, хәүефләндергән социаль, иҡтисади, экологик һәм мораль-этик мәсьәләләрҙең үткер ҡуйылышын аңлайҙар
10	Ноғман Мусин	Яҙыусының тормош юлы һәм ижады. Әҫәрҙәрендә тәбиғәт һәм кеше мөнәсәбәте.	8	Яҙыусының тормош юлы һәм ижады менән танышалар Әҫәрҙәрендә тәбиғәт һәм кеше мөнәсәбәтен асыҡлайҙар. Инша яҙалар
11	Азат Абдуллин	Яҙыусының тормош юлы һәм ижады. “Ун өсөнсө председатель” драмаһы. Пьесаның драматургик яҡтан үткер ҡоролошо, диалог һәм монологтарҙың характерҙы асыуҙағы роле.	5	Яҙыусының тормош юлы һәм ижадыменән танышалар “Ун өсөнсө председатель” драмаһын укыйҙар. Пьесаның драматургик яҡтан үткер ҡоролошо, диалог һәм монологтарҙың характерҙы асыуҙағы ролен билдәләйҙәр.

12	Рәшит Солтангәрәв	Яҙыусының биографияһы һәм ижад юлы. “Хамбал”, “Ҡиәмәтлек кейәү” хикәйәләре. Әҫәрҙәрҙең халыҡсан тел-стиль матурлығы.	10	Яҙыусының биографияһы һәм ижад юлы менән танышалар. “Хамбал”, “Ҡиәмәтлек кейәү” хикәйәләрен уҡыйҙар. Әҫәрҙәрҙең халыҡсан тел-стиль матурлығын аңлайҙар.
13	Динис Бүләков	Яҙыусының биографияһы. “Ғүмер бер генә” романы. Романда заман темаһы, үҙгәртеп ҡороу реформалары осорона хас һыҙаттарҙы һүрәтләү.	6	Яҙыусының биографияһыменән танышалар “Ғүмер бер генә” романын уҡыйҙар. Романда заман темаһы, үҙгәртеп ҡороу реформалары осорона хас һыҙаттарҙы һүрәтләйҙәр.
14	Хәсән Назар	Тормош юлы һәм ижады. “Шәмсыраҡ” поэмаһы. Поэманың лирик геройы. Уны тасуирлауҙың поэтик үҙенсәлектәре: һалдат хаты, шәмсераҡ. “Таулыҡай”, “Тау шишмәһе” шиғырҙарында тыуған төйәккә, ергә, ошо ерҙәрҙе үҙ иткән халҡына булған оло һөйөүҙең фәлсәфәүи фекерҙәр менән бирелеүе.	3	Тормош юлы һәм ижады менән танышалар. “Шәмсыраҡ” поэмаһын уҡыйҙар. Поэманың лирик геройын характерлайҙар. Уны тасуирлауҙың поэтик үҙенсәлектәре: һалдат хаты, шәмсераҡ ролен билдәләйҙәр. “Таулыҡай”, “Тау шишмәһе” шиғырҙарында тыуған төйәккә, ергә, ошо ерҙәрҙе үҙ иткән халҡына булған оло һөйөүҙең фәлсәфәүи фекерҙәр менән бирелеүен аңлаталар.
16	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау	11	Үтелгәнде ҡабатлайҙар.
17	Кластан тыш уҡыу	Айгиз Баймөхәмәтов ижады	4	Айгиз Баймөхәмәтовтың тормош юлын һәм ижады менән танышалар

Календарь – тематик планлаштырыу 10- сы класс

№	Планлаш дата	Фактик дата	Тема	Иҫкәрмә
1	6.09		20-се быуат әҙәбиәте. Башҡорт әҙәбиәтенең формалашыуы	
2	13.09		Д. Юлтыйҙың тормош юлы һәм ижады	
3	20.09		Д. Юлтыйҙың “Ҡарағол” драмаһы	
4	27.09		Д. Юлтыйҙың проза әҫәрҙәре.”Ҡан” романы	
5	04.10		Д. Юлтый “Ҡан” романы	
6	18.10		Ә. Вәлиди Туғандың тормош юлы һәм ижады	
7	25.10		Ә. Вәлиди -тарихсы	
8	08.11		Әхмәтзәки Вәлиди Туған “Хәтирәләр”	
9	15.11		Т.ү. “Ә.Вәлиди -башҡорт халҡының бөйөк улы”	
10	22.11		М.Буранғоловтың тормош юлы һәм ижады	
11	29.11		М.Буранғолов “Башҡорт туйы”	
12	6.12		Ғәйнан Хәйри “Боролош”	
13	13.12		Һәҙиә Дәүләтшинаның тормош юлы һәм ижады	
14	20.12		Һәҙиә Дәүләтшинаның “Ырғыҙ” романы	
15	27.12		Һәҙиә Дәүләтшинаның “Ырғыҙ” романы	
16	10.01		Ғәлимов Сәләмдең тормош юлы һәм ижады	
17	17.01		Ғәлимов Сәләмдең “Бала” поэмаһы	
18	24.01		Р.Ниғмәтиҙең тормош юлы һәм “Һалҡын шишмә” шиғыры	
19	31.01		Р.Ниғмәти “Үлтер, улым, фашисты” поэмаһы	
20	07.02		Р. Ниғмәтиҙең поэмалары	
21	14.02		Б. Бикбайҙың тормош юлы һәм ижады	
22	21.02		Баязит Бикбай “Ҡарлуғас”	
23	28.02		Б. Баязит Бикбай “Салауат”	

24	06.03		Б. Бикбай “ Аҡсәскә” повесы	
25	13.03		Зәйнәб Биишеваның тормош юлы һәм ижады. “Йырлайым”, “Йырҙарым” шиғырҙары	
26	20.03		З.Биишева “Кәмһетелгәндәр”	
27	03.04		З.Биишева “Кәмһетелгәндәр”	
28	17.04		З.Биишева “Тылсымлы ҡурай”	
29	24.04		Назар Нәжмиҙең тормош юлы һәм ижады	
30	08.05		Н.Нәжми “Йыр тураһында баллада”	
31	15.05		Н.Нәжми “Урал”	
32	22.05		Н.Нәжми “Шағир һәм шаһ” поэмаһы	

Календарь –тематик планлаштырыу 11-се класс

№	Планл. дата	Фактик дата	Тема	Иҫкәрмә
1	01.09		Хәҙерге башҡорт әҙәбиәте. Хәҙерге поэзия	
2	06.09		Ш. Бикҡол һәм Ф. Туғыҙбаеваның ижады.	
3	07.09		Т. Йосопов һәм Т. Ғәниева ижады	
4	08.09		М. Кәримдең тормош һәм ижад юлы	
5	13.09		М. Кәримдең һуғыш йылдарындағы ижады	
6	14.09		М. Кәримдең "Ҡара һыуҙар " поэмаһы	
7	15.09		М. Кәримдең "Оҙон - оҙаҡ бала саҡ" повесынан өҙөктәр	
8	20.09		М. Кәримдең "Оҙон - оҙаҡ бала саҡ" повесы	
9	21.09		М. Кәрим - драматург	
10	22.09		М. Кәримдең "Ай тотолған төндә" трагедияһы	
11	27.09		М. Кәрим "Ташлама утты, Пометей" трагедияһы	
12	28.09		М. Кәрим " Ташлама утты, Прометей!" трагедияһы	
13	29.09		Т. ү. "М. Кәрим әҫәрҙәрендә ҡатын -ҡыҙ образы”	
14	04.10		Р. Ғариповтың тормош юлы һәм ижады	
15	05.10		Р. Ғариповтың шиғырҙары	
16	06.10		Р. Ғарипов ҡобайырҙары	
17	12.10		Р. Ғарипов поэмалары	
18	13.10		Т.ү. “Халҡым ҡалһа, мин ҡалырмын, һүҙем йәшәр әле илемдә”	
19	14.10		Хаталар өҫтөндә эш. “Шағир көндәлеге”	
20	18.10		Хәҙерге проза	
21	19.10		Хәҙерге проза. Я. Хамматов ижады	
22	20.10		Я. Хамматов ижады	

23	25.10		Т. Ғариპованың тормош юлы һәм ижады	
24	23.10		Т. Ғарипованың “Бөйрәкәй” романы	
25	27.10		Т. Ғарипованың “Бөйрәкәй” романы	
26	8.11		Ә. Хәкимовтың тормош юлы һәм ижады. Повестары	
27	9.11		Ә. Хәкимовтың повестары	
28	10.11		Ә. Хәкимовтың “Аҡһаҡ бүре”, “Йәйғор” повестары	
29	15.11		Ә. Хәкимовтың “Ҡуштирәк” романы	
30	16.11		Ә. Хәкимовтың “Өйөрмә” романы	
31	17.11		Ә. Хәкимовтың “ Өйөрмә” романы	
32	22.11		Ә. Хәкимовтың “Өйөрмә” романы	
33	23.11		Ә. Хәкимов ижады. Йомғаҡлау	
34	24.11		Ғ. Хөсәйеновтың тормош юлы, йәмәғәт эшмәкәрлеге	
35	29.11		Ғ. Хөсәйенов –әҙәби тәнҡитсе һәм әҙәбиәт белгесе	
36	30.11		Ғ. Хөсәйенов – әҙип	
37	01.12		Ғ.Хөсәйенов “ Тормош”	
38	06.12		Ғ. Хөсәйенов “ Тормош”	
39	13.12		Ғ. Хөсәйенов “Батырҙар ҡиссаһы”	
40	14.12		Ғ. Хөсәйенов “Ҡанлы илле биш” романдан өҙөк	
41	15.12		Ғ. Хөсәйенов “ Ҡанлы илле биш” романдан өҙөк	
42	20.12		Хәҙерге драматургия	
43	21.12		Хәҙерге драматургия	
44	22.12		Хәҙерге әҙәбиәт ғилеме һәм тәнҡит	
45	27.12		Р.Бикбаевтың томош юлы һәм ижады	
46	28.12		Р. Бикбаевтың “Ғүмер уртаһы” шиғырҙар китабы	
47	29.12		Р. Бикбаев “Һыуһаным- һыуҙар бирегеҙ” поэмаһы	
48	10.01		Р. Бикбаев “Халҡыма хат” поэмаһы	
49	11.01		Т.ү “Ни өсөн тәбиғәтте һаҡларға кәрәк?”	
50	12.01		Ноғман Мусин тормош юлы	

51	17.01		Н. Мусиндың повестары	
52	18.01		Н. Мусин “Шайтан ҡуласаһы “повесы	
53	19.01		Н. Мусин “ Шайтан ҡуласаһы “ повесы	
54	24.01		Н. Мусин романдары	
54	25.01		Н. Мусин “ Мәңгелек урман” дилогияһы	
55	26.01		Н. Мусин “Мәңгелек урман “ дилогияһы	
56	31.01		“Н. Мусин – халыҡ яҙыусыһы”	
57	01.02		Азат Абдуллин – драматург	
58	02.02		А. Абдуллин “Ун өсөнсө председатель”	
59	07.02		А. Абдуллин “Ун өсөнсө председатель”	
60	08.02		А.Абдуллин “Ун өсөнсө председатель”	
61	09.02		А. Абдуллиндың прозаһы	
62	14.02		Р. Солтангәрәевтең тормош юлы һәм ижады	
63	15.02		Р. Солтангәрәев “Аҡ йорт” хикәйәләр йыйынтығы	
64	16.02		Р. Солтангәрәев “Ғүмер” хикәйәһе	
65	21.02		Р. Солтангәрәев “Ғүмер” хикәйәһе	
66	22.02		Р.Солтангәрәев “Тыуған йорт” хикәйәһе	
67	28.02		Р. Солтангәрәев “Ҡиәмәтлек кейәү” хикәйәһе	
68	29.02		Р. Солтангәрәев” “Хамбал”	
69	01.03		Р. Солтангәрәев” “Хамбал”	
70	06.03		Р. Солтангәрәев повестары	
71	07.03		Р. Солтангәргәрәев “Осто бөркөт” повесы	
72	13.03		Д. Бүләков тормошо. Хикәйәләре	
73	14.03		Д. Бүләков “Килмешәк” романы	
74	15.03		Д. Бүләков “Ғүмер бер генә” романы	
75	20.03		Д. Бүләков “Ғүмер бер генә” романы	
76	21.03		Д. Бүләков “Ғүмер бер генә” романы	
77	22.03		Д. Бүләков ижадын йомғаҡлау	

78	3.04		Х. Назар тормошо һәм ижады	
79	4.04		Х. Назар ижады	
80	5.04		Х. Назар ижады	
81	11.04		М. Кәрим ижады. Ҡабатлау	
82	12.04		Р. Ғарипов ижады. Ҡабатлау	
83	17.04		Ә. Хәкимов ижады. Ҡабатлау	
84	18.04		Ғ. Хөсәйенов ижады. Ҡабатлау	
85	24.04		Н. Асанбаев ижады. Ҡабатлау	
86	25.04		Р. Бикбаев ижады. Ҡабатлау	
87	26.04		Н. Мусин ижады. Ҡабатлау	
88	2.05		Н. Мусин ижады. Ҡабатлау	
89	3.05		А. Абдуллин ижады. Ҡабатлау	
90	8.05		Р. Солтангәрәев ижады. Ҡабатлау	
91	10.05		Д. Бүләков ижады. Ҡабатлау	
92	15.05		Кл. т. у. А. Баймөхәмәтов “Урам балалары” повесы	
93	16.05		К. т. у. А. Баймөхәмәтов “ Урам балалары” повесы	
94	17.05		К. т. у. А. Баймөхәмтов “ Урам балалары” повесы	
95	22.05		Т.ү “ Ныҡлы ғаилә –ил терәге”	
96	23.05		Хаталар өҫтөндә эш.	
97	24.05		Йомғаҡлау дәресе	